

Izbori u Hrvatskoj 1999. godine

Josip JELENIĆ

Sažetak

Slobodni izbori i glasovanje zauzimaju nezaobilazno mjesto u političkom i društvenom životu jedne zajednice. Odgovorno sudjelovanje na izborima znak je političke zrelosti građana i istodobno sredstvo i način da se ta zrelost pretoči u demokratski oblikovani poredak. Sve to vrijedi i za predstojeće izbore u Hrvatskoj, s time da se ovaj puta na njima odlučuje i o biti ili ne biti same države, nacionalne samobitnosti, suverenosti, neovisnosti i nastavka započetog demokratskog oblikovanja društva ili povratak u »bolju« prošlost. To je razlog više da svi hrvatski građani, koji imaju pravo glasa, shvate svoje glasovanje kao tešku dužnost tj. da se odazovu glasovanju i daju svoj glas onima čiji programi jamče zaštitu i promicanje temeljnih ljudskih, kršćanskih i nacionalnih vrijednosti hrvatskog naroda.

Uvodno razmišljanje

Pojedinac je upućen na zajednicu ili društvo, a oni opet nalaze svoj izvor postojanja i svrhu svoga djelovanja u čovjeku i njegovoj dobrobiti. On sâm shvaćen je kao osoba, a društvo pak kao zajednica osoba, a ne puki zbroj fizičkih jedinki (*monada*). Ta i takva uzajamna upućenost čini *dinamičku stvarnost* i zacrtani okvir unutar kojih se rađa, oblikuje i živi *politika*. Riječ je o procesu »sukoba i suradnje« koji se razvija i živi u institucijama, ideologijama, strankama, izborima, vlasti, autoritetu i dr.¹

Politika kao dinamička stvarnost, dakle, podrazumijeva i uključuje *sudjelovanje* subjekata (građana), koje može biti više ili manje očito, ostvareno na ovaj ili onaj način.² Tako su *izbori* jedan od načina sudjelovanja građana u javnom društvenom životu, a time neizravno i njegovu upravljanju. Birati znači davati svoj glas onima koji će u ime birača i za njihovo dobro zauzimati se za opće dobro cijeloga društva.

Ovaj je članak posvećen *izborima*. Nakana mi je glasno razmišljati uoči nadolazećih izbora u Hrvatskoj, krajem ove 1999. godine. Bit će uzeto u obzir i teorijsko razglabanje i praktične posljedice s naglaskom na potonjemu.

1 Usp. LAVER, Michael, *Introduzione alla politica*, Editori Riuniti, Roma 1985., str. 138. (odsad: Laver, *Introduzione*)

2 O *sudjelovanju* u životu društva, u politici vidi u: UNIAPAC, 4/1993., str. 1.

Izbori i glasovanje u društvenom okruženju

Čini mi se prikladnim podsjetiti na to da cjelokupni proces izbora – predizborno razdoblje ili spremanje na izbore, javno natjecanje pojedinih sudionika izbora, iznošenje programa – i sam čin glasovanja treba promišljati kao dio sveukupne društvene i političke stvarnosti koja se ostvaruje u mnogostrukosti i složenosti zahtjeva i problema društva. Stvarno življenje jedne zajednice – političke, gospodarske, socijalne, kulturalne – plod je trajnog traženja slaganja oko najvažnijih pitanja, problema i predloženih rješenja svih sudionika u igri. Jasno je da svako društvo ima *svoje* probleme i *vlastita* rješenja koji, u određenoj mjeri, usmjeravaju i određuju i sam izborni proces. Stoga je besmisleno promišljati i proučavati izbore i glasovanje izvan određenog političkog, gospodarskog i socijalnog okruženja.³

Kakvo je trenutno političko okruženje u hrvatskom društvu uoči izbora? Na što upućuje raspoloženje biračkog tijela? U kom smjeru se kreće predizborno natjecanje među političkim strankama i kandidatima? Kakvi su programi koji se predlažu? To su samo neka od pitanja na koja ću pokušati barem djelomično odgovoriti.

Trenutno gospodarsko i političko stanje u Hrvatskoj⁴

Gospodarsko stanje

Političke okolnosti i političko raspoloženje građana u društvu uvelike ovise o gospodarskom stanju. Politika i gospodarstvo djeluju, rastu ili padaju u uzajamnom uzročnom odnosu. Loše gospodarske i socijalne okolnosti stvaraju *napetije političko* ozračje u društvu: čimbenici političkoga života – političke stranke i interesne skupine – u velikoj su napasti da se ne vode razumnim i poštenim zauzimanjem za opće dobro svih ljudi u zemlji, nego postaju žrtve vlastite isključive emocionalno–propagandističke samodostatnosti kojoj je jedina svrha osvojiti vlast. Drugim riječima, takvo ozračje pogoduje isključivoj usmjerenosti na ono što je loše učinjeno (svi grijesi i propusti u gospodarskoj i socijalnoj politici pripisuju se samo stranci na vlasti; vlast se sotanzira!) ne uočavajući i ne cijeneći ono što je dobro učinjeno. Istodobno, oporbene stranke, opsjednute mogućnošću dolaska na vlast a zaboravljajući stvarnost koja ih okružuje (pošteno zauzimanje za opće dobro!), zanose se i vode nestvarnim obećanjima o svijetloj budućnosti kojoj je cilj vladanje a ne služenje. Dobra gospodarska situacija (dakle, ne savršena!) potvrđuje ispravne politike stranaka na vlasti i istodobno marginaliziranje oporbenih stranaka, njihovih ideja, programa i zahtjeva.⁵

3 Usp. Laver, *Introduzione*, str. 139–140.

4 Nakana mi je samo spomenuti neke od oznaka gospodarske situacije i političkog raspoloženja a ne iznositi iscrpnu i sveobuhvatnu analizu svih čimbenika.

5 Usp. ROKAN, Stein, *Cittadini, elezioni, partiti*, Il Mulino, Bologna 1982., str. 131–134.

Trenutna gospodarska situacija u Hrvatskoj, po svojim posljedicama za cijelo društvo a osobito za najsiromašnije slojeve, sili na ozbiljno promišljanje o učinjenom, o onome što i kako se čini i što i kako bi trebalo činiti. Bilo bi nepošteno reći da ništa dobra nije učinjeno. Jednako tako ne može se tvrditi da je sve dobro učinjeno, jer i ovdje vrijedi izreka da se na pogreškama uči. Treba, istine radi, istaknuti i činjenicu da se i političko i gospodarsko oblikovanje i razvijanje ostvarivalo u sjeni krvavog i nametnutog rata, a nakon toga u *okruženju poslijeratnog stanja*, tj. velikih želja za brzom i unosnom promjenom uz male materijalne mogućnosti. Ne navodim te činjenice da bih opravdao sve čega smo danas svjedoci već, ponavljam, kao poticaj na ozbiljno promišljanje i zajedničko zauzimanje kako bi pogrešnih odluka, a time i posljedica, bilo manje. Na taj način se isključuju obećanja brzih i unosnih rješenja na gospodarskom području, a potiče se radinost, poštenje i *solidarnost* svih građana.⁶

Koja su *obilježja gospodarske situacije* u našoj zemlji? Bez ulaženja u »stručne i detaljne« ekonomske i statističke analize stanja, nabrajam samo nešto od onoga što je vidljivo, dakle, posljedice dosad vođene gospodarske politike. Nitko dobronamjeran u ovoj državi ne može nijekati da je na gospodarskom planu učinjeno puno dobra. Prije svega »temeljni« procesi privatizacije i pretvorbe najvećeg dijela hrvatskog gospodarstva (Zakon o denacionalizaciji!), stvaranja i održavanje stabilne nacionalne valute, sređivanja novčarsko–bankovnog sustava (uvođenja reda u bankovno poslovanje!), pokretanja stranog ulaganja i investiranja, uključivanja u međunarodni novčarski sustav, ulaganja u privatni sektor, itd.⁷

Svi navedeni započeti i dovršeni ili nedovršeni procesi i zahvati u gospodarstvu imaju i svoju cijenu. Razumljivo je da nisu mogli, niti mogu biti, poduzimani i ostvarivani u idealnim uvjetima već u stvarnosti, onakvoj kakva ona jest, tj., u »višestrukom negativnom naslijeđu bivšeg sustava, poteškoćama što ih sama po sebi nosi tranzicija, te navlastito golemim ratnim stradanjima (...)«. ⁸ S jedne strane, još se nismo oslobodili mentaliteta i navika kolektivnog vlasništva (načina razmišljanja i djelovanja!) koje rađa i potiče osobnu neodgovornost, a s druge strane, željeli smo se brzo i lako obogatiti (što je po sebi razumljivo!). Takva istodobna »dvostrukost« u dijelu građana potiče na lakomost i pohlepu za materijalnim dobrima, potiče na brzo i neopravdano bogaćenje. Pri tome se »gazi« drugog čovjeka i njegovo

6 »Solidarnost« nije puki osjećaj, već trajna obveza živjeti za druge i s drugima, stvarno dijeliti s njima i 'biti' i 'imati'. Vidi o »solidarnosti« u *Octogesima adveniens* 50, 51; III. sinoda biskupa (30. studenog 1971.) »Pravda u svijetu«, III, 1–6; SRS 23, 24, 26, 33, 34, 39–40, i dr.

7 Više o stanju u gospodarstvu usp. Franjo Tuđman, »Izvešće o stanju hrvatske države i nacije u godini 1997.«, (u Saboru 27. siječnja 1998.) u *Državnost*, broj 1, Zagreb, ožujak 1998. godine, str. 12–18.

8 Isto, str. 12.

dostojanstvo i to, često, pod zaštitom pripadnosti određenoj političkoj stranci (jednako se to odnosi i na stranku na vlasti i na oporbene stranke bez ikakve iznimke!).

Takvo neodgovorno i pljačkaško ponašanje pojedinaca i skupina u svim političkim strankama i u birokratskim strukturama gospodarskih ustanova, uzrokovalo je nenaravno raslojavanje u društvu, veliko osiromašenje pojedinih društvenih slojeva, s jedne strane, i brzo i neopravdano bogaćenje manjeg dijela, s druge strane. Posljedice, kojima smo danas svjedoci, pokazuju se kao manjak »na tekućem računu bilance plaćanja, nutarnja nelikvidnost i nezaposlenost«. ⁹ Dodajmo tome i negativno i *opasno ravnodušno raspoloženje* srednjeg i siromašnog društvenoga sloja, kao izravnu posljedicu pretjerano *neravnomjerne raspodjele nacionalnog dohotka*, koje usmjeravaju prema trenutnoj vlasti (koju su oni birali!), bez obzira je li to raspoloženje opravdano ili nije. ¹⁰

Političko ozračje u hrvatskom društvu

Što je ono što najviše obilježava *političku* situaciju u hrvatskom društvu? Najopćenitiji odgovor bi bio: *sukobi i suradnja*. No to su oznake svake politike i svakog društva. Razlika i posebnost je *u načinu i kulturi sudjelovanja* u političkim procesima. Riječ je, dakle, o doraslosti i zrelosti svjesnog preuzimanja odgovornosti za govor i djelovanje, za izazivanje sukoba i njihovo rješavanje, za prijedloge i programe koji se iznose i nude, za izbor koji ću učiniti i program koji ću odabrati kao i preuzimanje posljedica izbora. ¹¹ U tom svjetlu općenito, a ne samo u prijeizborno vrijeme, na hrvatskoj političkoj pozornici djeluje nekoliko »skupina« ili »blokova«. Prvi blok čini stranka na vlasti uz povremeno sudjelovanje pojedinaca iz drugih stranaka. ¹² Na drugom je mjestu nejasno određen blok oporbenih stranaka. Napokon, treću skupinu čine manje političke stranke koje same sebe označavaju kao sredinu

9 Isto, str. 15.

10 U takvoj gospodarsko–socijalnoj situaciji velika je odgovornost svih sudionika javnog, političkog i stranačkog života pred građanima. Velika je, naime, napast i izazov za sve političke stranke da trenutno raspoloženje građana–birača iskoriste isključivo za svoje stranačke interese (ili još gore, osobne interese!) stavljajući pri tome na kocku i ljudsko dostojanstvo i poštenje, istinu i pravednost, stečenu slobodu i nezavisnost domovine, domoljublje i opće dobro svih ljudi u državi. Smatram da se političke stranke i skupine i pojedinci, koji se natječu u zadobivanju povjerenja birača, *moraju* složiti oko tih temeljnih vrijednosti što jasno i glasno moraju istaći u svojim programima. To ne dovodi u pitanje dopušteni pluralizam.

11 Što su »izbori«? Donosim samo jednu od mnogih odrednica: »Radnja sastavljena od skupa postupaka, pravnih ili materijalnih čina kojima građani određuju njihove predstavnike ili sudjeluju u donošenju političkih odluka« (usp. BADIE, B. – GERSTLE, J., *Lessico di sociologia politica*, Armando, Roma 1982., str. 99).

12 Nije mi nakana poimenično nabranjanje političkih stranaka i iznošenje njihovih programa. O tome se može čitati u svakodnevnom tisku.

između desnog i lijevog usmjerenja. Samo po sebi se nameće pitanje: jesu li svi sudionici u igri – političke stranke, interesne skupine, političke institucije, pojedinci i građani – dorasli svojim zadaćama? Čime se vode i kako djeluju?

Izborni proces i glasovanje obuhvaća, uglavnom, *dva čimbenika*: političke stranke, interesne skupine i pojedince s pripadajućim i predloženim programima – u svezi ključnih pitanja sveukupnog društvenog života – i birače građane koji biraju između ponuđenih programa.¹³ U kakvom su »stanju« izborni politički sudionici u Hrvatskoj? Sudionici političkog života u hrvatskom društvu okupljeni su u dva, u prvi mah, suprotstavljena »blok«: stranka na vlasti i stranke koje trenutno ne sudjeluju izravno u vlasti.¹⁴ To je posve zakonito i »normalno« u političkom životu demokratskog društva uz izričitu pripomenu da kriterij podjele ne bude isključivo borba za vlast već razumni programi koji će voditi računa o stvarnim mogućnostima društva i općem dobru cijele zajednice.

Osvajanje vlasti po svaku cijenu (logikom: cilj opravdava sredstva!) ne smije, dakle, biti niti nakana niti nastojanje nijedne političke stranke.¹⁵ Ponuđeni *bolji* programi i veća mogućnost njihovog izvršenja uz toleranciju prema drugim programima, čini se, jedini je put prema ostvarivanju općeg dobra birača. Nije pošteno i znak je ljudske i političke nezrelosti i pokvarenosti obećavati ono što nije moguće ostvariti.¹⁶ Riječ je u tom slučaju o

13 Više o sudionicima i akterima izbora vidi u TAYLOR, P.J. i JOHNSTON, R.J., *Geography of Elections*, Penguin Books, Harmondsworth, 1979., str. 110sl.

14 Riječ je o Hrvatskoj demokratskoj zajednici (uz veću ili manju suradnju stranaka desnog umjerenog usmjerenja), s jedne strane, i udruženog bloka oporbenih stranaka (čiji su politički programi i usmjerenja često suprotstavljani međusobno), s druge strane. Može li se govoriti o trećem sudioniku, sindikatima? Čini mi se da oni još nisu dovoljno oblikovani kao socijalna skupina niti dovoljno jaki – u svojim sindikalnim vođama – da bi bili zasebna skupina, već »šeću« od stranke do stranke priklanjajući se onoj koja više obećava. Isti sindikalni vođe više su skloni političkom djelovanju – priklanjajući se, javno ili manje javno, pojedinim strankama – a manje zauzimanju i borbi za dobro sindikata koje zastupaju.

15 Ako je isključivi cilj političke stranke sudjelovanja u izborima »dočepati se vlasti radi vlasti« (zbog očitovane ili ne očitovane mržnje ili osvete prema stranci na vlasti), tada se više ne radi o demokraciji, o poštenju, o brizi za opće dobro, o poštivanju temeljnih načela uljuđenoga života i ponašanja, već je, prije svega, riječ o totalitarnom ponašanju, o mržnji, o sebičnosti, o političkoj isključivosti, o obmanjivanju glasača, o laži, o vraćanju diktaturi (bila ona crvene ili koje druge boje).

16 Uzmimo, primjerice, obećanja koja se čuju od ljudi iz oporbenih stranaka kako će oni na pravi način riješiti gospodarske probleme ako im birači dadnu svoje glasove, ako dođu na vlast. Pri tom, svjesno ili ne svjesno, obmanjuju birače znajući i sami da cjelokupno gospodarstvo ovisi i o međunarodnom okruženju, o uvjetima koje nameće međunarodna ekonomija, novčarske institucije, o tome da nije moguće na brzu ruku rješavati gospodarske i socijalne probleme, o stvarnim gospodarskim mogućnostima zemlje, o uspjesima i neuspjesima, primjerice, procesa privatizacije, o hirovima i interesima međunarodnih čimbenika, o većoj ili manjoj sposobnosti ljudi koji to trenutno vode, o poštenju ili nepoštenju svih članova društva. Hoće li, primjerice, novi ministar financija, sve do sada učinjeno (sklopljene ugovore!) proglasiti nevaljanim, nedjelotvornim i početi od nule? Ako to ne učini, s jedne strane, tada nastavlja politiku »omražene« dosad na vlasti političke stranke,

namjernom i svjesnom varanju i zavođenju biračkoga tijela. Uostalom, tko daje pravo političaru ili političkoj stranci da laže onima koji mu daju svoje povjerenje? Zar za njega ne vrijedi istina, poštenje, zauzimanje za opće dobro? Ovdje nije riječ o traženju apsolutne istine, o nijekanju natjecanja među političkim čimbenicima, o njihovoj različitosti, već o istinskom pluralizmu ideja, programa i natjecanja za vlast kojima je jedina i isključiva nakana služiti općem dobru.¹⁷

Raspoloženje biračkog tijela

Izbori i sudjelovanje na izborima znak su demokratskog usmjerenja društva, ljudske i političke zrelosti građana i svjesno preuzimanje odgovornosti za donijete odluke. Treba odmah pripomenuti da politiku uopće kao i izbore i sudjelovanje na izborima moramo shvatiti kao proces, kao učenje i trajno nastojanje, kao odgovorno zauzimanje za opće dobro. Taj proces nije uvijek u znaku rasta već ima i svoje uzlazne i silazne točke. To valja imati na umu osobito kada je riječ o izborima, tj., o odazivu ili ne odazivu na izbore, kao i o političkim strankama i interesnim skupinama i programima koje nude.

Hrvatska građanska i politička javnost već živi u ozračju nadolazećih izbora. Predizborna utrka već je započela. S jedne strane, političke stranke, interesne skupine kao i pojedinci nastoje svojim idejama, nastupima, programima i obećanjima pridobiti povjerenje što većeg broja mogućih glasača a time i njihovih glasova. S druge strane, građani birači oslušuju i »važu« programe koji im se nude i obećanja koja ih zapljuskuju. Glasočima nije nimalo jednostavno prosuditi i izabrati ono što je za njih najbolje, bilo s materijalnog bilo s duhovnog stajališta.

Dodajmo tome i činjenicu da je položaj glasača i njihovo glasovanje otežano i »zdravljem« onih za koje bi se moglo glasovati: na jednoj strani to je stranka na vlasti koja, i pored svih svojih neosporivih prinosa stvaranju, uspostavljanju, vođenju obrane zemlje i njezinoj polaganom izgradnji, dopušta (ili ne dopušta) pojedincima u svojim redovima da se nepošteno bogate na račun siromašnih i time izaziva nepovjerenje mogućih glasača; na drugoj strani nasilno su ujedinjene oporbene stranke¹⁸ koje, umjesto da ponude jasne

dakle, suprotno svojim obećanjima. S druge strane, svjestan je da ne može početi od nule pa prema tome ne može ni izvršiti svoja obećanja.

17 O služenju općem dobru vidi u: *Rerum novarum* 27, 28; *Quadragesimo anno* 25, 26; *Mater et Magistra* 147; *Gaudium et spes* 26; *Sollicitudo rei socialis* 38, 39, 40; Zbor za katolički odgoj: *Socijalni nauk Crkve u svećeničkom obrazovanju* (30. prosinca 1988.) 37, 38, Dodatak I., br. 5.

18 Upitno je ujedinjenje i sloga političkih stranaka koje su po svojim ciljevima, sredstvima i programima suprotstavljene i isključive. Nasilno jedinstvo – po diktatu čelnika stranaka i svjetskih moćnika (čitaj »međunarodnih čimbenika« ili »međunarodne zajednice«) i s jedinim ciljem poraza vladajuće stranke i dolaska na vlast – nije jedinstvo već »klasna borba za vlast« koja nikada nije vodila brigu o narodu i njegovu dobru. Stranke takvog usmjerenja

i stvarne programe (dakle, bolje programe koje je zaista moguće i ostvariti!), svoje »hvatanje« glasova temelje isključivo na kritizerstvu i blaćenju postojeće vlasti s više ili manje prikrivenim ciljem isključivog preuzimanja vlasti i to još uz potporu istomišljenika izvan zemlje što sve, uzeto zajedno, budi u glasača i strah od vraćanja u »prošli raj« ili europeizam balkanskog tipa.¹⁹

Takvo ozračje sili svakog hrvatskog čovjeka glasača da ozbiljno shvati izbore i glasovanje na izborima. Svakom građaninu u Hrvatskoj, kojemu je stalo da ne izgubi svoje ime i nacionalni identitet, suverenu i slobodnu državu (i time nužni i prepoznatljivi okvir u međunarodnoj zajednici u kojemu će započeto nastaviti zauzeto i pošteno izgrađivati) mora preuzeti odgovornost za posljedice svoga glasačkog »da« ili »ne«.

Motivi glasovanja na izborima

Zašto se glasuje

Zanimaju nas, dakle, *motivi* zbog kojih se ljudi odazivaju na izborima i zbog kojih daju svoj glas.²⁰ Jedan od motiva može biti, primjerice, ostvarivanje *sudjelovanja* u upravljanju društvom.²¹ U demokratskim oblicima političkog uređenja (društva), slobodni izbori jedan su od temeljnih oblika ostvarivanja čovjekove *političke zauzetosti i odgovornosti* u društvu a time, neizravno, i brižno sudjelovanje u izgradnji općeg dobra cijele zajednice. S toga motrišta pitanje glasovanja ili ne glasovanja na izborima nema nikakvog smisla. Izbori su *obvezni* za sve građane kao što je obveza i dužnost²² svih građana djelotvorno sudjelovati u izgradnji zajedničkog dobra.²³

traže potporu za svoje ciljeve izvan naroda u čije ime tobože govore i rade te, redovito, vode politiku totalitarnih režima.

19 Čini se da pojedini oporbeni čelnici upravo obilaze pojedine zemlje i gradove – Kanada, Velika Britanija, Bruxelles – dakako »na poziv« kako bi uvjerali svoje »dobročinitelje« u poslušnost, umjesto da se više okrenu probitku vlastitog naroda i vlastite zemlje. Jasno je da nitko razuman nije protiv posjećivanja stranih zemalja i vlada no, samo ako je ono isključivo u interesu hrvatske države i općeg dobra cijelog hrvatskog naroda. Bez jasno i glasno izrečenih, zastupanih i branjenih tih i takvih ciljeva, »posjeti« izazivaju nepovjerenje, dvoličnost i nepoštenje bilo kao čovjeka bilo kao političara. Dvojim da bi to mogao biti ispravan način pridobivanja glasača u vlastitoj zemlji. Također dvojim da bi takvi »posjetitelji« mogli promicati opće dobro Hrvatske i hrvatskog naroda (i to zbog obećanja dana drugima a ne vlastitom narodu!).

20 Više o motivima izlaska na izbore vidi u ROKKAN, Stein, *Cittadini, elezioni, partiti*, Il Mulino, Bologna 1982., osobito str. 323sl.;

21 Usp. DEMARCHI, Franco / ELLENA, Aldo (ur.), *Dizionario di sociologia*, Edizioni Paoline, Cinisello Balsamo (Milano) 1976., str. 1410sl. (Djelo će odsad biti navođeno kao DS).

22 Usp. COMPAGNONI, Francesco / PIANA, Giannino / PRIVITERA, Salvatore (ur.), *Nuovo dizionario di teologia morale*, Edizioni Paoline, Milano 1990., str. 961. (Djelo se odsad navodi kao NDTM).

23 Obvezatnost glasovanja nije u suprotnosti s čovjekovom slobodom. Naprotiv, izbori i glasovanje su nužni okvir u kojemu čovjek može više i potpunije ostvariti svoju slobodu u

Izvršavanjem spomenute dužnosti i obveze, građani pokušavaju *utjecati na politički sustav, njegovo oblikovanje i usmjeravanje, kao i na oblikovanje vlasti*, što bi bio, posljedično, drugi motiv glasovanja. Tijekom toga procesa, s jedne strane, odlučuje se o *vrednotama* koje postoje u društvu a mogu biti ugrožene s negativnim ishodom izbora (ili potvrđene s pozitivnim ishodom izbora) i, s druge strane, suočava se s interesima, odnosno nositeljima tih interesa, koji mogu biti u suprotnosti s vrednotama koje se štite.²⁴ Takva situacija obvezuje sve sudionike – političke stranke, interesne skupine i pojedince – na jasnoću, istinu i poštenje u svojim izbornim programima jer birači imaju pravo na dostatnu obavještenost o tome za koga i za što glasuju.

Čini se da u hrvatskoj političkoj stvarnosti građani birači oblikuju svoju političku (izbornu) svijest više na stvorenom uvjerenju o samim strankama a manje na njihovim programima. Tako, primjerice, znaju (vjeruju) da jedna brani slobodu, suverenitet i neovisnost države a druga predstavlja prijetnju trenutnom sustavu i poretku. Jedna stranka zastupa radničke interese a druga je više usmjerena na opće dobro svih građana. Jedna zagovara ostvarenje stvarno mogućega u gospodarskom, socijalnom i političkom životu i usmjerenost prema budućnosti, dok druga javno ili prikriveno zagovara povratak komunističkoj prošlosti. Jedna je stranka poštena, druga je nepoštena. Tako se, u stvarnosti, očituje težnja da se glasuje za stranku a ne za program.²⁵ Time birači ocjenjuju programe nekorisnima a predizborna obećanja ne uzimaju ozbiljno. Sve je to znak da je biračko tijelo »u pokretu«, tj. događaju se premještanja iz jedne stranke u drugu.²⁶

Treći razlog glasovanja se očituje kao *pritisak* (neovisno o zanimanju za izbore) skupine na pojedinca kojoj pripada što također utječe i na to za koga će se glasovati. Treba istaći da je pojedincu veoma teško osloboditi se pritiska skupine: u njoj zadovoljava svoje potrebe za sigurnošću, djelovanjem, prestižem.²⁷ Napokon, motiv izlaska na izbore može biti i »vršenje građanske dužnosti« ukoliko se glasovanje takvim shvaća. Svi navedeni motivi i razlozi glasovanja, više ili manje, očituju uvjerenje kako se može utjecati na izborne rezultate i vladinu politiku. Stoga, zaključimo da razloge zašto se glasuje treba tražiti u stupnju uključenosti u izbore. Ta uključenost je utoliko

demokratskom društvu. Sloboda nije u samovolji niti pojedinca niti društva već u odgovornom i solidarnom suživotu s drugima. Taj drugi – njegovo dostojanstvo i sloboda – »granica« je moje slobode jednako tako kao što je moja sloboda »granica« njegove slobode.

24 U takvoj situaciji veoma su važne ispravne i potpune informacije o programima koji se nude biračima kako bi se mogli pravo odlučiti. (Više o tome u DS, *nav. dj.*, str. 1411.).

25 Usp. DS, *nav. dj.*, str. 1412.

26 Prijelazi iz jedne stranke u drugu redovito se događa kada se promijeni slika ili uvjerenje o toj stranci tj., »kada se promijene društvene i pojedinačne vrednote. Glas (...) više očituje vrijednosna usmjerenja nego stvarno poznavanje političkoga procesa i načina na koji taj uvjetuje pojedinačne interese« (usp. DS, *nav. dj.*, str. 1412).

27 Da bi pojedinac bio prihvaćen u svojoj skupini »odriče se stavova koji bi izazvali negativne reakcije skupine« (usp. DS, *nav. dj.*, str. 1414.).

veća »koliko je veće zanimanje za izbore, koliko je veća zabrinutost za ishod izbora, koliko je veći društveni pritisak da se ide na izbore, koliko je veće stranačko poistovjećivanje, koliko je veći osjećaj građanske dužnosti, koliko je veća izražajna dimenzija koja prati glasovanje, koliko je manje političko otuđenje«. ²⁸

Nabrojenim motivima i razlozima djelotvornog sudjelovanja ili ne sudjelovanja na izborima treba dodati i *upozorenje* koje vrijedi više za političke stranke i interesne skupine nego za glasače. Ako su, naime, birači – glasači izloženi prevelikom društvenom pritisku ili »protivnim pritiscima«²⁹ to u njih može izazvati reakcije suprotne onima očekivanima tj., smanjenje zanimanja za izbore, vremensko odgađanje odluke o glasovanju, sklonost mijenjanju vlastitih nakana s obzirom na glasovanje, priklanjanje vrednovanju većine iako u suprotnosti s vlastitim uvjerenjem i, na kraju, uzdržavanje od glasovanja.

Za koga se glasuje

Odluka o tome *kome dati svoj glas* mora se promatrati kao proizvod i rezultat višestrukih varijabli (što se može zaključiti i iz dosad spomenutih *motiva* glasovanja) kao, primjerice, one koje su vezane za ulogu ili mjesto koje pojedinac zauzima u odnosu na sustav proizvodnje (socijalno–gospodarska dimenzija) ili one koje su vlastite tipu političke socijalizacije kojemu su podvrgnute (političko okruženje) ili pak one koje su vezane za osobnost svakog pojedinog birača i biranoga (osobna dimenzija).³⁰

Čini mi se da među nabrojenim varijablama, *političkoj socijalizaciji* treba posvetiti osobitu pozornost. Riječ je o životnom procesu tijekom kojega pojedinac uči, razvija i usavršava svoju »političku osobnost« u svim njezinim dimenzijama. Ona je utoliko važnija ukoliko se već u djetinjstvu oblikuju usmjerenja ne samo u odnosu na politiku i političke odnose već i prema određenim strankama ili čak i njihovim čelnicima. Drugim riječima, stranačko poistovjećivanje može se razviti već u ranoj dobi »prema pravilima očite ili skrivene socijalizacije« koja se provodi u obitelji, školi i među pri-

28 Usp. DS, *nav. dj.*, str. 1415.

29 Nazivom *protivni pritisci*, ključnim u analizi glasovanja, označava se »situacija psihološkog sukoba u kojoj se pojedinac nalazi kada je izložen suprotstavljenim poticajima ili kada se poziva na skupine različito usmjerene s obzirom na predmet glasovanja«. Evo nekih primjera: biti katolik a glasovati za bezbožne stranke ili njihove programe; razilaženje između stvarne klase pripadnosti i klase poistovjećivanja; kada je nakana glasovanja pojedinca različita od nakane ostalih članova obitelji; sukob tradicije glasovanja birača s nakanom da se glasuje za stranku različitu od one za koju se dotad glasovalo; kada je pojedinac pripadnik više različitih skupina (primjerice obitelj, prijatelji, kolege s radnog mjesta) s različitim političkim uvjerenjima od kojih svako ima pozitivnu vrijednost i zah-tjeva iskrenost (usp. DS., *nav. dj.*, str. 1415.).

30 Više o tome u POGGI, G., *Le preferenze politiche degli italiani – Analisi di alcuni sondaggi pre-elettorali*, Il Mulino, Bologna 1968; LANE, R.E., *Why people get involved in politics*, Free Press Glencoe 1959; LUHMANN, N. i dr., *Etica e Politica*, F. Angeli, Milano 1984.

jateljima.³¹ Tako nije pretjerano tvrditi kako veliki dio birača slijedi obiteljsku tradiciju, pa i u zemljama s veoma razvijenom političkom kulturom, kada je u pitanju izbor stranke za koju treba glasovati.

Uz obiteljsku tradiciju, postoje i drugi čimbenici koji uvjetuju *kome dati glas*. Riječ je o *spolu, zanimanju, prihodima, dobi i religiji*.³² Razlika između muškaraca i žena s obzirom na glasovanje, čini se, da potječe iz različitosti društvenih uloga kulturalno određenih. Dok je muškarcu priznato »obavljanje kritičke funkcije i zauzimanje u političkom životu« dotle, općenito, »žena slabije sudjeluje u političkom životu«. ³³ S obzirom na *prihod*, kao kriterij za koga glasovati, općenito se misli da dok siromašni redovito daju svoj glas lijevo usmjerenim strankama i njihovim kandidatima, dotle blagostanje i politički konzervativizam (utjelovljen u strankama centra i desno od njega) idu zajedno.

Kada je riječ o *dobi* i njezinom utjecanju na izbor, redovito se misli na mlado pučanstvo. Tu skupinu birača u društvu označava, prije svega, nestalnost i promjenljivost (ili trajna pokretljivost s obzirom na izabranu osobu ili stranku) kao i ustezanjem od glasovanja. Ta mladenačka pokretljivost »plod je (...) slabog strukturiranja političkih stavova, situacije društvenog prijelaza od mladenaštva prema odraslosti koja je često praćena oprečnim situacijama«. ³⁴ Upravo zbog takve prirode »mladi glasači« mogu veoma lako postati plijen političkih perverzности bilo od političkih stranaka bilo od pojedinih skupina. Primamljivim obećanjima brzog rješavanja njihovih problema (redovito novčarskih!) i lagodnog života, pretvara ih se u sredstvo veoma dvojbenih političkih i društvenih ciljeva.

Napokon i pripadnost određenoj *religiji*, važan je čimbenik u glasovanju. Ona – religija putem religijskih institucija – poziva i upozorava na sadržaj političkih pojmova pravde, autoriteta, vlasti, države, domovine, domoljublja, solidarnosti, uzajamnog poštivanja i suživota u društvu podsjećajući sve građane – dakle, i pojedince i političke stranke – na *obvezu zajedničkog traženja* i nastojanja oko *općeg dobra* u istini i uzajamnom poštivanju.

S obzirom na stvarnu situaciju u Hrvatskoj, gdje se većina pučanstva očituje kao katolici – vjernici Katoličke crkve – odsudno je *kome će dati svoj glas*. *Katolici po uvjerenju* glasovat će po savjesti oblikovanoj i življenoj prema evanđeoskim načelima i, u skladu s time, dati svoj glas onoj stranci ili pojedincu koji svojim programima i zauzimanjem *jamče* i *promiču temeljne vrednote čovjeka kršćanina i građanina* a koje treba ostvarivati u *određenoj situaciji*, u *određenom trenutku* i prema *stvarnim mogućnostima* kojima zemlja i narod raspolažu. Glasači takvoga »profila« uvijek se prvo pitaju što

31 Usp. DS, *nav. dj.*, str. 1416.

32 Više o tome u isto, str. 1416–1417.

33 Nije obvezno prihvatiti takvo mišljenje! Ipak ostaje ozbiljno pitanje o mjestu i ulozi žene u političkom životu. Određenije: nije pitanje treba li ili ne treba sudjelovati, već kako, u kojoj ulozi.

34 Usp. DS, *nav. dj.*, str. 1417.

on ili ona mogu učiniti dobro za svoju zemlju, za svoju domovinu, za svoj narod, a tek onda očekuju udio u općem dobru. Oni ne sotoniziraju postojeću vlast niti do neba uzvisuju buduću vlast. Ne zanose se lažnim obećanjima, brzog i jeftinog rješavanja problema, već zdušno rade prema svojim sposobnostima i mogućnostima. Nisu nostalgičari za »boljom« prošlošću, već svesrdno izgrađuju sadašnjost za budućnost. Olako se ne prodaju za »šaku srebrnjaka« bilo vanjskim bilo nutarnjim »dobrotvorima« i »dušobrižnicima«. Ne zanose se europeizmom i internacionalizmom već vole svoje a poštuju tuđe. Ne odriču se svoga ljudskog, kršćanskog i nacionalnog identiteta. Nastoje ostvarivati jedinstvo u vrednotama i politički pluralizam.³⁵

Katolici iz običaja glasovat će prema vlastitim interesima i vlastitoj osjetljivosti.³⁶ Riječ je o »vjernicima« građanima kojima vjera služi jedino zato da »bolje« žive i što više posjeduju. Ona je za njih »trenutna potreba«, ovisno o tome tko je trenutno na vlasti, i koja se mijenja prema vlastitoj procjeni većeg ili manjeg dobitka.³⁷ Upitno je njihovo pozivanje na poštenje, istinu, domoljublje jer sve to u danom trenutku može biti zapreka njihovim ciljevima. Svoj glas dat će onima ili onome koji bude više obećavao, shvaćajući i izbore, kao i religiju, isključivim sredstvom vlastitog, privatnog probitka.

Svaki građanin–glasač u Hrvatskoj, posebno mislim na katolike, ne bi nikada trebao zaboraviti – ako mu je imalo stalo do poštenja i vlastitog dostojanstva kao i dostojanstva drugih, do promicanja i življenja istinskih ljudskih i kršćanskih vrednota – da smo dužni jedni drugima prenositi *istinu*. Istinska politika je služenje drugome, služenje bližnjemu, služenje zajednici i budućim naraštajima. Tako je i glasovanje, kao dio sveukupne politike, služenje bližnjemu, jer glasujući, »prihvaćamo odgovornost vlastitog glasa i izbora koji moramo dati za vrednote koje osiguravaju unaprijed postavljeni cilj tj., služenje bližnjemu, njegovom dobru kao osobi, kao djetetu Božjem.«³⁸

35 Usp. UNIAPAC, broj 4, 1998., str. 727sl.

36 U korijenu je te podjele odnos između religije i politike: dva stava koja se nužno ne podudaraju s razlikom između vjernika i nevjernika. Jedni shvaćaju religiju kao sredstvo vladanja, vlasti i konsenzusa u svim pitanjima pa i etičkim. Drugi opet shvaćaju religiju kao stvarnost koja pomaže u odabiru istinskih vrednota dostojnih čovjeka (primjerice, razlikovanje dobra i zla!).

37 Teško je otići se dojmima da se ne samo katolici svjetovnjaci već i pojedini svećenici u Katoličkoj crkvi u Hrvata vode u svojim novinskim izjavama i nastupima istim idejama. To nikako ne pridonosi jedinstvu oko vrednota i političkom pluralizmu. Nužno je sve političke stranke i njihove programe podvrgavati trajnom vrednovanju i nadzoru, ali nije mudro i razborito, a niti pošteno, služiti se kritiziranjem usmjerenim protiv trenutne vlasti, nalazeći samo ono što nije dobro, i beatificiranjem oporbenih stranaka uzimajući njihova predizborna obećanja zdravo za gotovo.

38 Usp. UNIAPAC, broj 4, 1993., str. 2.

Obveza izlaska na izbore (na glasovanje)

Na temelju do sada rečenoga na pitanje »treba li ići na glasovanje ili ne?« odgovor je jasan: Treba ići na glasovanje. Još i više, ne samo da 'treba' već je to obveza, dužnost svih hrvatskih državljana koji imaju pravo glasa. Kako je, naime, glasovanje znak osobne i političke zrelosti i odgovornosti za sebe i društvo, tako bezrazložnim ne izlaskom na glasovanje prepuštamo drugome i drugima da odlučuju o mojoj i našoj sadašnjosti i budućnosti i oduzimamo sebi pravo na prigovor i osporavanje. Katolička moralka, govoreći o politici i nabrajajući dužnosti građana, navodi i *dužnost glasovanja*. Tamo, naime, »gdje postoji oblik slobodnog glasovanja, kao najveći mogući izričaj konsenzusa, *glasovanje je teška dužnost*«. ³⁹

Tako shvaćeni izbori i glasovanje nemaju ništa zajedničko s političkom ravnodušnošću i glasačkom apstinencijom. Imajući na umu naše hrvatsko glasačko tijelo, čini se da je jedan njegov dio – zbog trenutnih poteškoća u društvu, o kojima sam govorio u prvom dijelu – zahvaćen upravo takvim raspoloženjem: iz protesta, neću glasovati! Takav stav jednak je političkom i društvenom samoubojstvu a posljedice su nered koji može voditi u bezvlade ili vraćanje u prošlost. Prema tome, smatram da su ovi izbori 1999. godine odsudni za hrvatski narod, stečenu slobodu, neovisnost, suverenost i državu u okviru koje trebamo izgrađivati bolje i bolje društvo, uz uzajamno poštivanje i solidarnost, kako bi mogli zadržati stečeno mjesto i ulogu u međunarodnoj zajednici. ⁴⁰

Pred nama su, dakle, izbori na kojima se odlučuje između europeizma i narodne samobitnosti, mukotrpne ali sigurne izgradnje istinskog demokratskog društva i primamljivih obećanja internacionalizma, nastavljanja izgrađivanja slobodnog društva i vraćanja u komunističko beznađe (dakako pod drugim imenima i u drugom odijelu!). ⁴¹ Stoga nam je potrebna »narodna sloga« ⁴² kako

39 Usp. NDTM, *nav. dj.*, str. 961. Dalje se navodi kako »glasovanje mora biti po savjesti tj., mora odražavati pojedinčeva slobodno oblikovana uvjerenja s obzirom na opću politiku koja bi bila najbolja za njegovo društvo u danom trenutku (...). Niti privatni interes, niti odanost stranci, niti bilo koje drugo promišljanje ne smije biti pretpostavljeno općem dobru.«

40 S tog stajališta čini se da je trenutna vlast izbor koji se nameće biračima! Hrvatska demokratska zajednica dosad je jedina politička stranka s jasnim programima bez lutanja u odnosu na bitne sastavnice opstojnosti hrvatskoga društva, države, suverenosti, neovisnosti, polagane i ne uvijek lake izgradnje na svim područjima. Istodobno, niti jedna oporbena stranka ne daje nikakvo jamstvo u očuvanju navedenih sastavnica – putem stvarno izvedivih programa – već se prije svega usmjerava na isključivo kritiziranje HDZ-a što upućuje na njezinu jedinu nakanu: osvajanje vlasti.

41 Dovoljno je prelistati dnevni tisak (osobito neke tiskovine!), što ne isključuje ni *katoličke* medije, kako bi se suočili s bujicom neukusnih pohvala europeizmu, ulasku u Europu (a gdje smo sada ili gdje je ta Europa?), »suradnji« s međunarodnom zajednicom, »suradnji« s međunarodnim sudom u Haagu, »ljudskim pravima« uz istodobno pljuvanje po svemu što je »naše«, hrvatsko: Hrvat i Hrvatli nemaju prava! Hrvatski narod treba staviti na koljena, *jer kriv je što je živ!* Kakva jamstva »autori« tih stavova nude za hrvatsku samobitnost, suve-

bismo mogli nadvladati stranačke i pojedinačne interese, zalagati se za opće dobro, promicati ljudske, kršćanske i nacionalne vrijednosti i oduprijeti se uzajamnom jalu i mržnji, pohlepi i sumnjičenju.⁴³ Tijekom razdoblja stečene samostalnosti hrvatske države na spomenutom području Hrvatska demokratska zajednica po svojem programu čini se da bi bila, u ovom povijesnom trenutku, prikladnija u zaštiti i ostvarivanju vrednota koje su u igri izbornih rezultata.

Umjesto zaključka

Na nadolazećim izborima hrvatski građani birači odlučivat će o dvije stvari: o *sebi* i o *svojoj zemlji*. Stoga je sveta dužnost i teška obveza svakog hrvatskog građanina – birača glasovati. U igri su i ljudske i kršćanske i nacionalne vrednote: dostojanstvo čovjeka pojedinca i cijelog hrvatskog naroda, osobno i opće dobro, nacionalna samobitnost, suverenitet, država, započeto ostvarivanje pravne i socijalne države. Budući da je riječ o *biti ili ne biti* i društva i države i naroda, nužno je da se svi čimbenici u igri – političke stranke u svojim programima i ponudama a birači u svojoj odluci svojim glasom – odluče za opće dobro. To od svih traži ljudsku, kršćansku i političku zrelost i odlučnost da zanemare i pojedinačne i stranačke interese. Pri tome se treba čuvati kako »sotoniziranja« trenutne vlasti tako i idealiziranja buduće vlasti. Oboje je ne samo nepošteno i krajnje neljudski, već je zločin protiv vlastitoga naroda i to, prije svega, zbog nakane kojom se čine i dalekosežne posljedica za cijelo društvo. Uvjeren sam da će hrvatski čovjek, i ovaj put, spoznati i razlučiti što je za njega najbolje a svoj će glas dati onima koji će u svakom pogledu biti sposobni provoditi njegove odluke.

renost, neovisnost...? Bilo bi pošteno s njihove strane da u predizbornom natjecanju to jasno i glasno kažu biračima. Ili se možda boje birača i njihovog izbora?

42 »Narodna sloga« trebala bi biti okvir za politički pluralizam i jedinstvo oko temeljnih vrednota. U svezi toga usporedi SORGE, Bartolomeo, »Pluralismo politico e unita sui valori« u *Aggironamenti sociali*, broj 11, 1998., str. 727–731.

43 U ispunjavanju te zadaće Hrvatskom narodu može i mora pomoći Katolička crkva koja je njegov sastavni dio. Mislim konkretno na biskupe, svećenike: što i kako govore u svezi pitanja o kojima je riječ? Jesu li jasni u svojim nastupima i izjavama? Dakako da se od njih ne očekuje da odlučuju umjesto drugih! Ipak, smatram da su dužni upozoriti vjernike glasače koje su vrednote u ovom trenutku u igri, koji programi daju jamstvo da će biti zaštićene i promicane u stvarnim mogućnostima društva, upozoriti na lažna obećanja a pozivati na solidarnost i zalaganje za opće dobro. U tom svjetlu izjave pojedinih svećenika o osnivanju novih stranaka ili koketiranje sa strankama čije usmjerenje i programi ne mogu stvarno osigurati kršćanske vrednote, samo povećavaju politički nered, razbijaju glasačko tijelo, sile na političku ravnodušnost ili apstinenciju i glasačima otežavaju odluku.

THE 1999 ELECTIONS IN CROATIA

Josip JELENIĆ

Summary

Free elections and voting hold an unsurpassable place in the political and social life of a community. Responsible participation at elections is a sign of the political maturity of citizens and a means for that maturity to flow over into the democratically moulded system. This all applies to the upcoming parliamentary elections in Croatia with the added emphasis of deciding of whether there will or will not be a state, national self-existence, sovereignty, independence and the continuation of the process of an initiated democratic system or the return to a 'better' past. This is all the more the reason for all Croatian citizens who have a right to vote to consider their right as a difficult task, that is, that they firstly participate and then give their vote to those whose programme guarantee's the protection and promotion of basic human rights and Christian and national interests of the Croatian people.